

УДК 316.334.2:336

ВПЛИВ ГРОШОВОЇ КУЛЬТУРИ НА РІВЕНЬ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Шкребець Михайло Сергійович – кандидат соціологічних наук, старший викладач, завідувач кафедри соціології та соціальної роботи ПВНЗ «Харківський соціально-економічний інститут»
Шкребець Сергій Михайлович – старший викладач кафедри методів соціологічних досліджень соціологічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглядається вплив грошової культури на консолідацію українського суспільства. Використовуючи дані емпіричних досліджень, автори показують, що поширення грошової культури є нерівномірним серед різних соціальних груп, що негативно впливає на стан соціальної консолідації. Особливо значними є відмінності грошової культури різних вікових та гендерних груп українського суспільства. Це може становити значну загрозу соціальній консолідації через поєднання помітних культурних розходжень із поширеною ідентифікацією людей з даними соціально-демографічними групами.

Ключові слова: консолідація, грошова культура, монетарна поведінка.

В статье рассматривается влияние денежной культуры на консолидацию украинского общества. Используя данные эмпирических исследований, авторы показывают, что распространение денежной культуры неравномерно среди разных социальных групп, что негативно влияет на состояние социальной консолидации. Особенно значительными являются отличия денежной культуры разных возрастных и гендерных групп украинского общества. Это может составить значительную угрозу социальной консолидации вследствие соединения заметных культурных расхождений с распространенной идентификацией людей с данными социально-демографическими группами.

Ключевые слова: консолидация, денежная культура, монетарное поведение.

The paper is devoted to consideration of money culture's influence on the consolidation level in Ukrainian society. Based on the data of empirical researches, the authors claim that dissemination of money culture is uneven among different social groups. Thus, it negatively influences the condition of the social consolidation. Money culture differences are especially noticeable among different age groups and gender groups of Ukrainian society. It can considerably threaten the state of the social consolidation because significant cultural divergences combine with widespread peoples' identification with these social-demographic groups.

Key words: consolidation, money culture, monetary behavior.

Консолідованість різних соціальних груп є однією з найбільш актуальних соціальних проблем у сучасному українському суспільстві. Важливість її дослідження викликана тим, що консолідація виступає одним із ключових чинників становлення громадянського суспільства, зумовлює рівень соціальної стабільності. Консолідованість впливає на здатність суспільства швидко пристосовуватися до мінливих умов зовнішнього середовища і є важливою ознакою сучасної зрілої держави.

Рівномірність розповсюдження грошової культури серед різних соціальних груп – один із чинників, що впливають на консолідацію українського суспільства насамперед в економічній сфері. Але, оскільки в сучасному суспільстві гроші починають відігравати системотворчу роль у свідомості і поведінці індивідів, вплив грошової культури не вичерпується лише сферою економічних відносин.

Різні аспекти феномена консолідації в сучасних пострадянських суспільствах вивчали такі дослідники, як М.Руткевич, В.Левашов, В.Семенов, В.Городяненко, О.Фісун, П.Мельник та інші. Проте взаємозв'язку явища соціальної консолідації з грошовою культурою у цих дослідженнях приділялося недостатньо уваги. Для досягнення мети нашого дослідження важливо також врахувати дослідження грошової культури різних соціальних груп українського суспільства. Цю тему розробляли тим або іншим чином Т.Єфременко, В.Пилипенко, В.Леонов та інші дослідники.

Консолідація визначається як вид об'єднувальних процесів, спрямованих на внутрішнє згуртування різних етнічних, демографічних, соціальних, класових та інших груп та спільнот при нівелюванні внутрішніх та зовнішніх відмінностей між ними [1, с.158-159]. Під грошовою культурою у даному дослідженні ми розуміємо сукупність орієнтацій та настанов стосовно грошей, способів їхнього здобуття і використання в певній системі соціально-економічних відносин. Отже, вплив грошової культури на стан консолідованості в українському суспільстві виражається у зростанні консенсусу між різними соціальними групами у ставленні до грошей та пов'язаних із ними видів поведінки.

На процес формування грошової культури сучасної України впливає чимало чинників, серед яких процеси глобалізації, інформатизації, змін фінансової системи, традиційна грошова культура, фінансова політика української держави [2, с.240-242]. Вплив цих чинників є різноспрямованим, що зумовлює складність формування грошової культури в Україні, нерівномірність розповсюдження її різних типів серед різних соціальних груп, і тому стримує процес консолідації в економічній та інших сферах.

Метою даної статті є аналіз впливу грошової культури на стан консолідованості українського суспільства, що передбачає дослідження грошової культури різних соціальних груп та розходжень у їхніх поглядах на гроші, їх здобуття та використання, визначення тих соціальних груп, відмінності грошової культури яких є найбільш помітними.

В українському суспільстві яскраво вираженою є ідентифікація людей саме за віковими групами, що у поєднанні з глибоким розходженням соціальних норм і цінностей вікових груп за різними показниками може являти собою ризик для консолідації суспільства. Визначити, у чому полягають відмінності грошової культури різних соціальних груп та наскільки вони є значними, дозволяють результати низки соціологічних досліджень.

Так, згідно з вторинним аналізом даних міжнародного «Європейського соціального дослідження», польовий етап якого в Україні здійснював Інститут соціології НАН України з використанням опитувальної мережі фірми «Социс» (опитування проводилося у 2005 р., була опитана 2031 людина віком від 15 років), з тим, що уряд має вживати заходів для зменшення різниці в рівнях прибутків, найчастіше погоджуються представники старшого покоління (50 років і більше) – 73%, серед людей 30-49 років – 65%, серед молодих людей (до 30 років) – лише 61%. Не згодні з цим твердженням відповідно 12%, 17% та 22%. Таким чином, представники молодого покоління найбільш позитивно ставляться до явища соціального розшарування (рис.1).

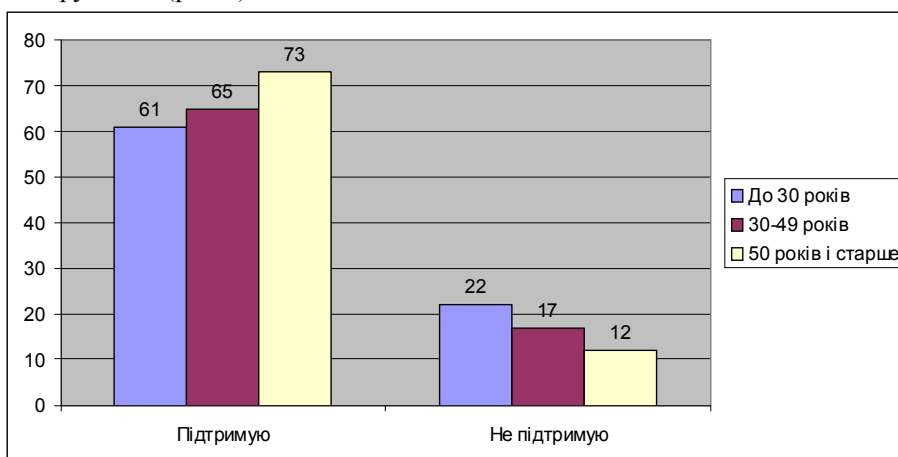

Рисунок 1. Рівень підтримки представниками різних поколінь твердження, що уряд має вживати заходів для зменшення різниці в рівнях прибутків громадян (у %), за матеріалами міжнародного дослідження «Європейське соціальне дослідження» (масове опитування, Україна, 2005 р., N=2031)

Відповіді на питання дослідження засвідчують, що молодь більш прихильно сприймає різні види девіантної поведінки у сфері здобуття грошей. Так, ця відмінність між поколіннями чітко виявляється у рівні їхньої згоди з твердженням «Якщо ти хочеш «робити» гроші, ти не можеш завжди поводитися чесно». 45% респондентів віком старше 50 років, 55% респондентів від 30 до 49 років та 60% людей віком до 30 років погодилися з цим твердженням, тоді як не погодилися відповідно 32%, 29% та 26%.

Це загальне ставлення ілюструють відповіді на більш конкретні запитання щодо різних видів монетарної поведінки. З тим, що громадяни не мають приховувати прибутки від податків, теж найчастіше згодні опитані старшого віку. Серед них це твердження підтримали 73%, серед людей середнього віку 64%, серед молоді – 55%. Представники старшого покоління найменше не підтримують це твердження – 8%, серед середньої та молодшої генерацій відповідно 11% та 13% (рис.2).

До випадків, коли хтось платить готівкою без чека з метою уникнути сплати податків, опитані молодшого та середнього поколінь ставляться більш прихильно – 48% та 47% відповідно не вважають це неправильним, тоді як серед опитаних старшого покоління – 36%. Неприйнятними такі дії вважають 52% молоді, 53% людей середнього віку та 64% людей старшого віку.

Хоча б одного разу за п'ять років, що передували опитуванню, доводилося залишати собі помилково видану здачу 35% молодих людей, 23% людей середнього віку та 12% представників старшого покоління.

Доводилося хоча б одного разу за останні п'ять років продавати речі з прихованими недоліками 12% молодих людей, 6% респондентів 30-49 років і лише 4% респондентів віком від 50 років.

За даними дослідження, представникам молодшого покоління легше позичати гроші. У питанні «Якщо б з якоїсь причини у Вас виникли серйозні матеріальні труднощі і Ви були б змушені позичати гроші, щоб звести кінці з кінцями, наскільки важко чи легко це було б зробити?» кожний п'ятий респондент - представник молодого покоління обрав варіант відповіді «Легко» або «Дуже легко», кожний другий (51%) - «Складно» і «Дуже складно». Зі зростанням віку респондентів їм стає все складніше позичати гроші: відповідні показники складають 16% та 55% для середнього покоління, 12% та 62% для старшого. Це є індикатором більшої відкритості теми грошей в міжособистісних стосунках для представників молодшого покоління.

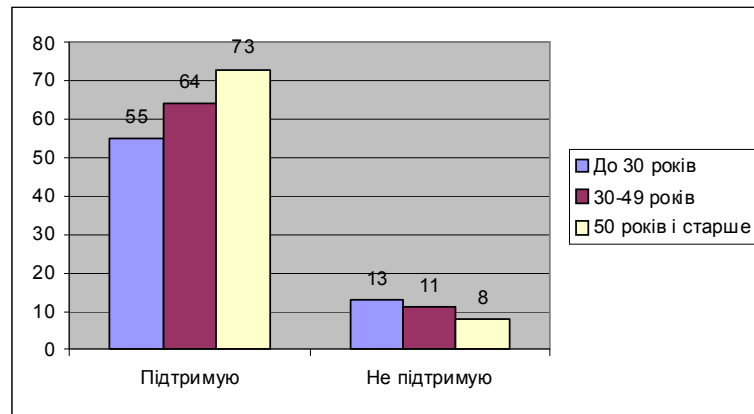

Рисунок 2. Ставлення представників різних поколінь до твердження, що громадяни не мають приховувати прибутки від податків (у %, за матеріалами міжнародного дослідження «Європейське соціальне дослідження» (масове опитування, Україна, 2005 р., N=2031)

Вікові відмінності грошової культури також наочно змальовано у проведеному за участі авторів статті дослідженні «Грошова культура сучасного українського суспільства» (березень – травень 2008 р., за випадковою багатоступінчатою вибіркою було опитано 804 мешканці м. Харкова віком від 16 років). До групи молоді (до 30 років) в цьому опитуванні належить 30% респондентів, до групи середнього віку (30-49 років) – 34% респондентів, та до групи старшого віку (50 років і старше) – 36% респондентів.

З тим, що уряд має вживати заходи для вирівнювання грошових прибутків, опитані старшого покоління погоджуються частіше – 55% згодних і 27% незгодних, відсотки для середнього і молодшого віку складають відповідно 53% та 28%, 50% та 31%.

Частіше за представників інших груп молоді люди вважають, що велику кількість грошей неможливо заробити чесним шляхом – погоджуються з цим твердженням 58% молоді, 56% людей середнього віку і 52% людей старшого віку, не погоджуються відповідно 26%, 29% та 32% (рис.3.).

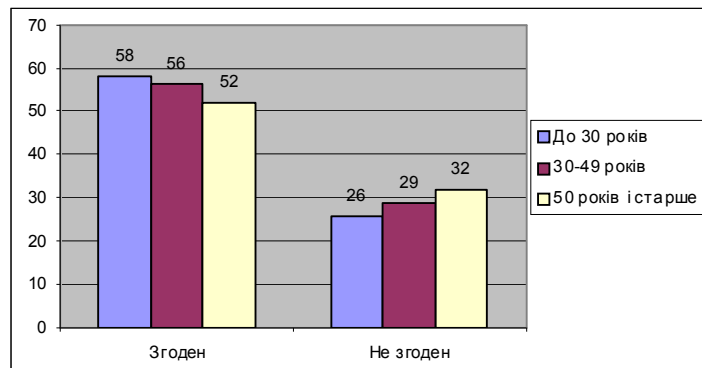

Рисунок 3. Ставлення представників різних поколінь до твердження, що заробити велику кількість грошей винятково чесним шляхом неможливо (у %, за матеріалами дослідження «Грошова культура сучасного українського суспільства» (масове опитування, м.Харків, 2008 р., N=804)

З тим, що не в грошах щастя, найбільшою мірою також згодні люди старшого віку – 52% повністю або скоріше згодних з цим твердженням та 23% незгодних. Серед людей середнього віку та молоді ця частка складає відповідно 48% і 29%, та 50% і 29%.

Той самий чинник, що зумовлює важливість дослідження відмінностей грошової культури різних вікових груп (можливе поєднання значних культурних відмінностей із ідентифікацією людей саме з цими групами), зберігає своє значення і для гендерних груп українського суспільства. В опитуванні «Європейського соціального дослідження», на матеріали якого ми вже посилалися, з твердженням, що якщо людина хоче здобути гроші, вона не може завжди поводитися чесно, чоловіки погоджувалися значно частіше за жінок – відповідно 56% і 49%. Тією чи іншою мірою не погоджуються з цим 24% опитаних чоловіків і 27% жінок. Більш конкретні запитання щодо різних аспектів монетарної поведінки підтверджують це ставлення. З тим, що громадяни не повинні приховувати прибутки від податків, жінки погоджувалися частіше за чоловіків – 70% проти 66%. Рівень незгоди з твердженням співпадає як серед жінок, так і серед чоловіків (по 10%), чоловіки ж частіше не могли дати однозначної відповіді на питання – 24% проти 21%.

З відповідями на це питання схожі відповіді на питання «Наскільки неправильним, недостойним є, коли хтось перебільшує або підтасовує факти, що дозволяють отримати страховку?». 87% жінок обрали варіанти відповіді «Це неправильно» і «Це зовсім неправильно», серед чоловіків ці варіанти відповіді обрали в сумі лише 82%.

Чоловіки частіше за жінок залишають у себе здачу, дану продавцем, при цьому знаючи, що вона була видана помилково – серед жінок цього за останні п'ять років ніколи не робили 76%, серед чоловіків – 71%.

Також жінкам рідше доводилося платити готівкою без рахунка або чека, щоб уникнути сплати ПДВ чи інших податків – за останні п'ять років цього ніколи не робили 74% жінок і 69% чоловіків.

Ця сама тенденція спостерігається у відповідях на питання, чи доводилося опитаним продавати якісь речі, приховуючи при цьому їх недоліки. У попередні до опитування п'ять років цього жодного разу не робили 84% опитаних жінок і 80% опитаних чоловіків.

Аналогічна тенденція простежується у відповідях на питання про перебільшення або підтасування фактів, що дозволяють отримати страховку. Не робили нічого подібного за останні п'ять років 84% жінок і 79% чоловіків.

Нарешті, тенденцію досвіду різних девіантних видів поведінки з грошима підтверджують відповіді на питання, чи пропонували респонденти за останні 5 років хабар або послугу офіційній особі. Жодного разу не пропонували хабарів і послуг 76% жінок і 71% чоловіків.

Розподіл відповідей на питання дослідження «Грошова культура сучасного українського суспільства» показав значну відмінність грошової культури представників різних статей. У вибірку сукупність потрапили 45% чоловіків та 55% жінок.

З тим, що уряд має вживати заходів для зменшення різниці в прибутках громадян, частіше погоджуються опитані жінки – 54% згодних і 26% незгодних, тоді як серед чоловіків 51% згодних та 32% незгодних (рис.4.).

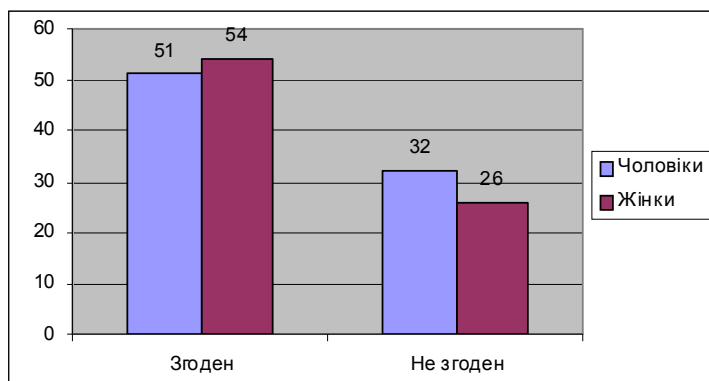

Рисунок 4. Ставлення чоловіків та жінок до твердження, що уряд має вживати заходів для зменшення різниці в рівнях грошових прибутків людей (у %, за матеріалами дослідження «Грошова культура сучасного українського суспільства» (масове опитування, м.Харків, 2008 р., N=804)

З тим, що заробити велику кількість грошей неможливо чесним шляхом, частіше погоджуються опитані чоловіки – 58%, тоді як серед жінок 53%. Не погоджуються з цим твердженням відповідно 30% жінок та 27% чоловіків (рис.5.).

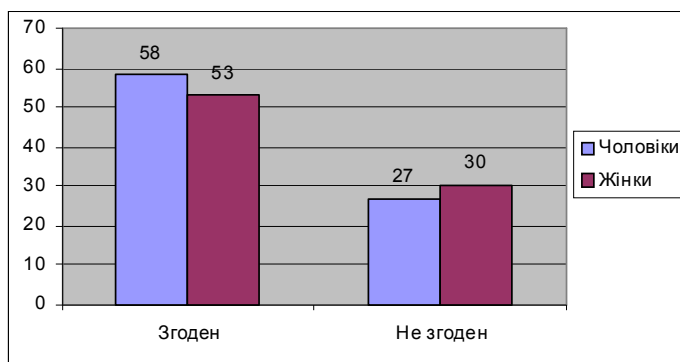

Рисунок 5. Ставлення чоловіків та жінок до твердження, що заробити велику кількість грошей винятково чесним шляхом неможливо (у %, за матеріалами дослідження «Грошова культура сучасного українського суспільства» (масове опитування, м.Харків, 2008 р., N=804)

Погоджуються з твердженням, що «не в грошах щастя», 52% жінок та 48% чоловіків. Частіше за жінок чоловіки заперечують це твердження – 31% проти 24%, жінки ж частіше не змогли визначитися з відповіддю на це запитання – 21% проти 25%.

Хоча відмінності грошової культури груп, виділених за віковим та гендерним принципами, є найбільш яскраво вираженими, зафіксовані відмінності ставлення до грошей і монетарної поведінки також серед досліджених з різним матеріальним становищем, різним типом поселення, соціально-статусними та соціально-професійними групами, групами з різним рівнем освіти [3; 4].

Таким чином, аналіз розподілу відповідей серед вікових і гендерних груп українського суспільства показав їх суттєві відмінності за багатьма показниками, що негативно впливає на процес консолідації суспільства. Молодь та чоловіки більш позитивно сприймають факт існування в суспільстві багатих і бідних прошарків, більшою мірою налаштовані на незаконні дії при отриманні грошей, визнають більшу важливість грошей у своєму житті. Також для української молоді, порівняно зі старшими поколіннями, тема грошей є більш відкритою у спілкуванні. Відмінності грошової культури різних соціально-демографічних груп викликані різноспрямованістю впливу чинників, що зумовлюють її формування в українському суспільстві.

Література:

1. Антонюк О. В. Консолідація етнічна / О. В. Антонюк // Малий етнополітологічний словник / О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий [та ін.]. – К., 2005. – С. 158-159.
2. Шкребець М. С. Особливості формування і розвитку грошової культури в Україні / М. С. Шкребець // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х. : Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 238–242.
3. Ефременко Т. О. Ното есопомікус современной Украины. Поведенческий аспект / Т. О. Ефременко, Е. И. Суименко. – К. : Институт социологии НАН Украины, 2004. – 244 с.
4. Пилипенко В. Є. Економічна свідомість населення України / В. Є. Пилипенко // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Х. : Видавничий центр Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2004 – С. 207–210.

© М. С. Шкребець, 2010

© С. М. Шкребець, 2010